

מאורות המשפט

איגוד בני תורה הספרדי

נדרי כהונה בערי פרס ומדי

כ' כסלו תשפ"ג

תוכן העניינים

- 1.....רקע
- 1.....סיפורים
- 2.....השלכות והתנגדות
- 5.....דעת חכם בן ציון אבא שאול
- 6.....יודעים ערכם
- 6.....העולה בידינו
- 6.....תגובת הרב בר שלום

רקע

לומדי הלכות גרות ואישות נושאים ונותנים בסוגיות ענקיות של בירורי יהדות ופסולי קהל כמו אנוסי ספרד, קראים, פלאשים, בני ישראל מהודו, בני רוסיא, וכו', מקומות וקהילות שלא תמיד מכירים או מרגישים למעשה מחמת מרחקם מקהילותנו, ולכן חשבתי להעיר על שני נושאים יותר קרובים להמחשה מקהילות פרס (איראן)¹ ששייכים גם בזמננו בארץ ובכמה מרכזי יהודים בעולם – בלונדון, גריט ניק, קווינו, ברוקלין, נו ג'רזי, באלטימור, ולוס אנג'לס. ובע"ה נסיר את הכתמים האלו מיחוס העדה. הראשון: חזקת כהונה של כהני איראן.

סיפורים

אודות הערעור שיצא מפי מרן מלכא דרבנן ורבבות אלפי ישראל בתשובתו הרמתה יביע אומר ח"ו (אבה"ז סי' ט' ע"ש) שהתיר בדיעבד לבחור הנקרא כהן לישא בחורה בת אביה נכרי ואמה בת ישראל, בהיותה מעוברת ממנו ואין לו שום חזקת כהן, אע"פ שהוא ואביו נקראים בפי כולם כהנים. שם בסוף,

¹ בדרך כלל, יהודי פרס הם אנשים פשוטים, תמימים, שומרים מה שיודעים, אבל לרוב אין ידע בספרים, אולי רק לתרגם דברים כמו חומש, מפרשים, וגמרא. יש מה לעיין בסיבת תופעה זו, כמו שמפורסם מהחיד"א והנדיב לב, ודוחק השיעים שרדפו אחריהם תמיד להתאסלם או למות, ואין כאן מקומו. ע' בספר יהודי איראן וספרות רבנית (מוה"ק) לפרופ' דניאל צדיק ומדור ההיסטורי הנדפס בתוך ספר פסקי חכם דוד ששון רבן (מכון מגן אבות) שמצאו סימוכים רבים להעלות את רמת הלימוד בפרס יותר מזה.

אחרי דיון ארוך בענין האם כהנים שלנו הם כהני חזקה או ספק עפ"י המהרשד"ם ואם זה נחשב בדיעבד שהיא כבר מעוברת לו ונתיר לו לשאת אותה, הוסיף בזה"ל: גם ספק גדול אם הוא באמת כהן, לפי מה שנודע לנו שהדבר מצוי בערי פרס להדביק תאר כהן לאנשים המכובדים בעיניהם, (ויש כאלה שנודרים בעת חולים שאם יקומו מחולים יהיו כהנים).

מליצה מפורסמת בעוה"ר שמתארת עומק עניות התורה בימינו שאיש אמריקאי בא לרב ומבקש ממנו לעשותו כהן ושהוא מוכן לשלם. הרב מתנגד, והוא מוסיף על נדבתו, חוזר חלילה עד שהרב שואל אותו למה הוא כל כך רוצה להיות כהן, והוא עונה "הרי אבא שלי היה כהן, ואבא שלו היה כהן, אז אני גם רוצה להיות כהן!"

סיפור דומה שמעתי מהרב נסים דוידי, דיין בועד הרבנים דקליפארניה, שסבו מולא מאיר דוידי ביקר באיזה כפר מרוחק באיראן וראה שם איזה קרוב מפשחה שקיבל עליית כהן, כששאלו "אנחנו צאצאי מולא דוידי ולא כהנים, למה עליית לכהן?!" ענהו "תראה, באתי לכאן וראיתי שאין להם כהן, ולבי נשרף בשבילם, ומאז נהייתי כהן." כך סיפר לו אביו, חכם אוריאל דוידי, רבה של איראן בשנות ה'80 אחרי המהפכה. מי יודע אם כוונתו לצחק או רצינית, אבל מזה ועוד עדויות, נראה שכן היתה תופעה כזו באיראן, אבל עד כמה? לפסול כל קדושי העדה או רק מקרים בודדים?

השלכות והתנגדות

יש שראו את דברי מרן הגר"ע או שמעו סיפורים כאלו ופסקו כן להלכה ולמעשה כעוד סניף להקל במקרים של איסורי כהונה,² ויש שכתבו בשם הגר"ע שאפילו כהן פרסי הנשוי לגרושה אינו צריך להוציאה מביתו.³ אולם נגד הרב עובדיה עמדו רבני פרס די בכל אתר ואתר ועל ראשם הראשון לציון הרב אליהו בקשי דורון שדיבר אישית עם חכם עובדיה ובירר איתו שמדובר רק במקרים שאין חזקת כהונה, וכ"ע לא פליגי שמי שנוהג כמו כהן עליו להמשיך להיות כהן.

אעפ"כ, כותב הרב בקשי,⁴ שמועה נוראה זו מתהלכת בתוך העם, והראשון לציון רבי יצחק נסים, שאביו ר' רחמים היה פרסי שעלה לבגדד, היה אומר לכהן פרסי שלא לעלות לדוכן. זאת אומרת, אף על פי שהיה נוהג ככהן ולכאורה היה לו חזקת כהונה, היה הרב נסים מורה לו להפסיק מחשש זה.⁵ ולכן האריך הרב בקשי בתשובתו בענין חזקת כהונה בזמן הזה, ובירר שאין מי שיכול להעיד בזמנו בירושלים שכן ראה תופעה זו של נדרים בעת צרה וכדומה בעיניו. נכון שהיו שהעניקו לאנשים תואר כהן בתור כבוד, כמו רב כהנא, אבל תופעה זו היתה קיימת גם בעדות אחרות. לא חסר מקרים מוזרים קיצוניים, אבל אין

² כ"כ בשו"ת שערי ציון (בוארון) ח"ב (אבן העזר סי' יג) ואשר חנן ח"ט (סי' קמא).

³ משנת חיים (ללוש) ח"א (סימן ז).

⁴ שו"ת בנין אב ח"ד (אורח חיים סי' ח).

⁵ מעניין מש"כ בנו הרב מאיר בניהו ב"מזן ההר אל העם" (עמ' 114) וז"ל: משה פרוכזאד(ר), איש טהרן, בן למשפחת כהנים, שטח בפני הרב בעיה קשה: הוא התאהב בנערה שהיא בת לאם יהודיה ואב שאינו יהודי וביקש לשאתה. אמה התחנתה עם האב ללא חופה וקידושין, אלא בנישואין אזרחיים. הרב המקומי, החכם ידידיה שופט, ורבנים אחרים התלבטו בבעיה. הנערה עצמה שמחה לאפשרות לשוב אל דת אמההורתה, והיא גם הביעה את נכונותה לטבול. פסק הרב: הנערה תגיע לארץ, תטבול ותהיה יהודייה כשרה לכל דבר. ע"כ. וחבל שלא כתב נימוקי הפסק – האם היה לגבר הזה חזקת כהונה או לו, והאם המך הסתמך רק על מה שהחשיב את זה כ"בדיעבד" וכו'.

לבנות מהם עוד ספק מחוץ לספק הכללי של המהרשד"ם בכהנים בימינו. מי שנוהג כמו כהן יש לו חזקת כהונה, בפרט אם אביו, אחיו וכל משפחתו נוהגים כן, אז אין כאן שום ספק של נדרים או תוארים, וגמרנו.

ולחזק דבריו עם עדות אמיתית הדפיס מכתב מרבני העדה הפרסית המפורסמים – וביניהם חכם ידידיה שופט, חכם אוריאל דויד, חכם יצחק בעל הנס, עיני העדה ורבנים ראשיים של המדינה והעיר שיראז וז"ל:

אנחנו רבני פרס וזקניה שנולדנו וחיינו שם שנים רבות, מכירים את האחוז הגדול של הקהילה וביניהם את הכהנים בעירנו, לא ראינו מקרים דומים לאלה (שנזכרו בשו"ת יביע אומר שקנו כהונה או נדרו להיות כהנים), דווקא היו אלה הכהנים שלא הצליחו (בגלל כהונתם) לחתן את בניהם ובנותיהם. היו בחורים יותר שומרי תורה ומצוות הרגישו בעצמם שאינם עומדים בתנאים לשאת בת כהן ולא יצליחו לכבדה כראוי, ולכן לא היו מתחתנים איתן. הכהנים היו בבעיות משפחתיות, היו כהנים שהסתירו את כהונתם ועל ידי זה פתרו את בעיות הנישואין של ילדיהם. כעיר "יזד" היתה מצויה משפחה אחת ששם משפחתם היה כוהנה כלימי⁶ (התרגום בפרסית: יהודי ישן/יהודי עתיק/תואר "ענווה") שם זה אפשר לקרוא גם כהנא כלימי. במשך הזמן כשילדיהם גדלו, קראו לעצמם כהנא כלימי ולא כוהנה כלימי, יתכן שכל השאלות באו מהסיבות הנ"ל.

מדובר ביהודים שהיו דוגמא ביהדותם לכמה דורות, ובעיקר הכוהנים שבהם שמרו על יהדותם בציפורניהם ובשיניהם.

אנו מאשרים את הנושאים הנ"ל

חכם ידידיה שופט – לוס אנג'לס

חכם אוריאל דויד – ירושלים

חכם ברוך כהן צדק – חולון

הרב יצחק בעל הנס – לוס אנג'לס

חכם משה פנחסי – ירושלים

חכם משה זרגרי – ירושלים

הרב עובדיה נתנאלי – ירושלים

ואני חשבתי שזה שחוק, מי היה חושש כל כך לישא בת כהן? אז שמעתי מסבתי שתחי' אמת נכון הדבר ששמרו כל כך על כבוד הכהנים ומאוד חששו לחייהם שלא להיכנס לסכנה אלא מי שהיה ראוי לכך (כמ"ש באבן העזר סוף סי' ב'),⁷ וכן סיפר לי מו"ר הרב אליהו בן חיים על המסכנות האלו, וזקן אחד סיפר

⁶ "Kohneh Kalimi"

⁷ עוד סיפרה סבתא שבילדותה (ולכן אינה נאמנת) בכאשאן הכהנים היו מסתובבים בימי ששי לאסוף את חלת התרומה. ולך תמצא לי אשכנזי שיש לו חזקת כהונה כזה.

לי שלפני כעשרים שנה הרב אשר בעלהנס הגיע לגריט ניק ופירסם שזה מצוה לישא בת כהן כי הרבה היו עדיין חוששים.

וע' בחקר משפט חלק א (עמ' נד) שהרב יצחק יוסף כתב כמו אביו שיש מהכהנים שאינם באמת כהנים ואף שהרב בקשי חלק עליו, האמת יורה דרכה, שהרבה מהם אינם כהנים. ע"כ. ולא בירר דבריו איך יודע את זה. אולי כוונתו למחלוקתם בענין כמה יש להעריך את שיטת מהרשד"ם בנושא ולא בסיפורים האלו, אבל לא ברור.

ואני מביא כאן דברים שכתב מו"ר הרב אליהו בר שלום, רבה של בת ים ומחבר ס' משפט הכתובה (בחלק ב' פרק ט"ז עמ' שצז הערה 13), כי ממנו התעוררתי לברר את הענין. ותורף דבריו הם, שתחילת השמועה היא מהראש"ל רבי יצחק נסים, שהיה בגדדי, ואביו היה פרסי שהיגר לבגדד, ופרסם שם את הדברים, ואמר שבפרס לא היו שומעים לו אבל אחר שבא לבגדד הוא מספר אל העולם את האמת, כי יש שם כהנים שאינם כהנים. (והראש"ל הגר"א בקשי העתיק זאת בספרו). ובירושלים נודע שאמר הגר"צ אבא שאול בשיעור ברבים שכהן פרסי יותר טוב שלא יעלה לדוכן לבד, אלא במקום שיש עוד כהנים. גם כתב במשפט הכתובה ששמע מרב אחד גדול (וסיפר לי אח"כ בשיחה טלפונית שהוא ניהו מר חמיו הרה"ג יצחק טוויל הכהן) שהיה עולה עמו לדוכן כל בוקר 'כהן' פרסי (בביהכנ"ס יבנה בתל אביב), ויום אחד פסק לעלות. וכשהוא תמה עליו, השיב לו ה'כהן' שנדר בחו"ל להיות כהן שלשים שנה אם יזכה להגיע לארץ ישראל, והיום נגמר הנדר... ועוד סיפר הגר"א בר שלום עובדא שהיתה עמו שאמר דברים הללו בשיעור בשב"ק, וקם איש אחד למחות בו איך הוא מטיל דופי ביהודי פרס, ושוב קם איש אחד למול הצועק הראשון בצעקות רמות יותר ואמר שהוא עצמו כהן שלא מזרע כהנים, ועד עכשיו התבייש לספר, אבל כיון שהוא רואה שצועקים על הרב הוא מודיע שיש דבר כזה והוא עצמו כזה. (ושב הגר"א בר שלום ואישר לי את הסיפור הזה בשיחה טלפונית). אמנם במסקנת הדברים למעשה כתב במשפט הכתובה שיש להחמיר לכל הצדדים, כלומר הכהן הפרסי שמוחזק לו שהוא כהן – צריך לעלות לדוכן וחייב להמנע מנשיאת גרושה וטומאת מת וכו', וגם אנחנו – חייבים לכבדו מספק דאורייתא, אבל כשנבוא לפדות את הבן וכיוצ"ב יש למצוא כהן ממקום שאין עליו ערעורים, כיון שכהנים רבים יש בעולם". עכ"ד.

ואני משיב, במחילה מכת"ר, אין להאמין את עמך הפשוטים שאינם יודעים טעמי דת ודין בין מימינם ושמאלם אלא מאמינים בכל מה ששומעים מהרב (או שחושבים ששמעו ממנו) ומאחרים. ואין לבנות גישה הלכתית מסיפורי משוגעים. אם מצאת ממזר באיזשהו קהילה, האם היית טוען שיש שם בעיה כללית של ממזרות ונולד ערעור על כשרות כולם? ומה גם להאמין להמון עם של תמימים המצטטים מה ששומעים בלי לבדוק ולהבין נגד רבני העדה תלמידי חכמים שגרו שמה כל חייהם ופעלו למען העדה והעידו שהמצב בדיוק הפוך. מעשה עמך במקום מעשה רב אינה משנה. אין כאן מי ששיקר, ואפילו סבתא שלי וידאה לי את המציאות,⁸ וגם מו"ר הרב אליהו בן-חיים, רבה של איגוד המשהדים בארה"ב, שכל המכירים אותו

---

⁸ ובדרך כלל אין זקנים תמימים נאמנים על דברים של הלכה, שהרי אין להם מחסור של שיבושים – חושבים שעליית חתן לתורה ביום חתונתו מתיר את צומו, ארוסים הנעשים קודם החופה מתירים ביאה וחודש דבש, מה שמאריכים יותר בשבעה נקיים יותר מצוה. ואפילו שמעתי שבן לוי אחד נפדה מן הכהן בילדותו – אף על פי שהוא לוי!

יודעים שאיננו מתבייש לחוות את דעתו,⁹ כולם עומדים באותו משמר. כל השיקול הדעת כאן להעלות את הרעיון הזה לא נכונה, אחרי המחילה רבה.

חלק מערים האלו כמו אצפהאן יש להם מסורת של יישוב יהודי בת אלפים וחמש מאות שנה עד חורבן בית ראשון, וכהנים מערים כמו משהד יש להם יחוס עד ביאתם לעיר הזו לפני כשלוש מאות שנה. אין ספקות כאן. אם מצאת משוגע אחד, או בנו, תפסוק לו אחרת, אבל בשביל מה להוריד את קרן העדה הפשוטה, בני אדם שלבם כפופים בענוה.

הרב שמואל באשפּראמאן,¹⁰ דיין וראש כולל נר מזרח באטלנטא, טען שכל הטענות האלו אינן אלא השתמשות במידת הענוה ותמימות השקטה של עדת הפרסים שאינם מתלוננים על הרב לעמוד ולהכחיש את הטענות. וכן היה לו מעשה לא מזמן בענין מי שפסל מילת הפרסים על מקרה אחד שראה במקום אחד, וכשדיבר עם הרב המוציא לעז, לא היו לו שום בסיסים לטענתו לפסול את כולם.¹¹

דעת חכם בן ציון אבא שאול

ומש"כ במשפט הכתובה שהרב בן ציון אבא שאול פירסם ברבים שכהן פרסי לא יעלה לבד בשיעור בבית הכנסת. אחרי אלף המחילות מכבוד תורתו של חכם בן ציון זצוק"ל, אף שהיה פרסי משני הצדדים, היה גר בירושלים כל ימיו וביקר בפרס רק פעם אחת בחייו, ולא היה בקי במציאות של נדוננו. אביו ואמו לא גדלו שמה. על הראשון לציון אנו מצטערים ואתה בא להוסיף עליהם?

ואם תאמר ששמע מאחרים בני שכונתו, הרי הוא היה בשיראז אפילו, עיר שרוב מוחלט מתושביה הם כהנים הנושאים כפיהם, ולא שמענו שפקפק בכהונתם. מו"ר הרב יצחק בעל-הנס שהיה רבה של שיראז ומו"ר הרב אליהו בן-חיים, שהיו תלמידי חכם בן ציון וחכם עובדיה, העידו שאף פעם לא שמעו דברים כאלו מרבים. הרב בן-חיים סיפר לי שהוא זוכר שבכיתה היו הרבה כהנים פרסיים ומהם שובבים, וחכם בן ציון היה קורא אותם "כהן ויגש"¹² ולא היה מפקפק בכהונתם בכלל אלא דרך צחוק כלפי שובבותם בכיתה היה אומר שהם בכלל לא יהודים אלא גויים הנקראים כהנים כמו במצרים. ושני הרבנים אריות שבניו יורק שאגו שמי שפוסל או מפקפק בעדה הזו יותר מאחרים הוא מוציא לעז וכו'.

וכן קבלתי עדות מכלי ראשון שהורה לו למעשה להחזיק בכהונה בלי פקפוק. הרב אורי כהן-פּסֶרְזֶאָדָה, יודי במקור, וכיום משגיח בפורת יוסף-גאולה, סיפר לי שלפני כשלושים שנה חבר שלו קנה כבש ורצה לתת לו מתנות כהונה כדין ושהוא סירב, שאם כבר אתה רוצה לקיים את המצוה עם כל ההידורים, תקח כהן מיוחס. חבר שלו התעקש, ואמר שנילך לחכם בן ציון לשאול את דעתו. מצאוהו במדרגות הישיבה ושאלו אותו, והוא כעס ואמר לרב כהן פסרזאדה "אתה מזלזל בכהונה, בכהונה שלך! איך אתה עולה לדוכן ומברך כל בוקר?! לא התיחס כלל לספקות האלו. הרב החל מאז לעשות פדיונים, וכשפדה את בן

⁹ וכמה דברים נוראים שמענו ממנו על אנשים בפרס, ואכמ"ל. אם הרב בן-חיים מסכים עם כולם, אין מה לחלום עליהם.

¹⁰ מבטאים את שמו "Khosh keraman" ותרגומו - הולך (כש) בנעימות/שמחה (פּראמאן).

¹¹ נ.ב. עמש"כ בשו"ת מים עמוקים סוף סימן עח.

¹² ע"ש הפסוק "רק אדמת הנהנים" שם בסוף הפרשה.

מזכירת הרב בקשי, סיפר לרב בקשי את זה, והרב בקשי נהנה והצטער שלא שמע את זה קודם שהדפיס את תשובתו, אם כן, היה מוסיף את זה!¹³

יודעים ערכם

הרב ברוך שרגא אמר לי בקיצור שכל הכהנים בחזקת כהונה, חוץ מאלו שמכירים אותם ששמש היה כהן אבל אינם כהנים, דהיינו, שהוא מכיר שלוש משפחות בירושלים שבאמת אינם כהנים, והם עצמם יודעים את זה. ב' מיזוד וא' ממקום אחר. חוץ מהם, כל הכהנים כשרים ובני חזקה ואין לפקפק בהם כלל. אכן התופעה הזו כן קיימת אבל במיעוט בלתי ניכרת, רק ג' משפחות מרבבות אלפי עמך ישראל. ומדוחק השעה לא הספקתי לברר איתו מה היו סיפורי המשפחות האלו, ועוד חוזן למועד.

העולה בידינו

לכן, בכל דור ודור עומדים על דוכנינו לברכנו בקול נעים כמסורת פרס, ואם אינם נביאים, בני כהנים הם בכל אופן, למרות הפקפוקים בעלי בסיסים של הבל פיהם. ישאו את ידיהם ויברכו בקדושתו של אהרן וישרתו במקדש כשיבוא אליהו במהרה בימינו, אמן כן יהי רצון.

תגובת הרב בר שלום

אחרי שאמרתי השיעור ושלחתיו להגר"א בר שלום הנו, שרטט הוא והעיר כדלהלן:
להרב הגדול רבי מרדכי שליט"א.

לדעתי העיסוק בנושא זה מלבה ריב ועדתיות. ואין לנו לקבל את עדות רבני פרס שנוגעים בדבר בענין ערעור של על כהני עדתם – כמשקל אל מול שורה של פוסקים היושבים ראשונה במלכות שמעלים ערעור, ואשר לכולם הגיעו הידיעות הללו. וגם אני עצמי נפגשתי בזה כמ"ש בספרין. והטענה שכב' אומר שבכל העדות יש בודדים תמהוניים ואין להשליך מזה על כל העדה, במחילה אינה כלום, לאחר שבכל העולם כולו התפשט המידע הזה, ולמה לא קרה כן ב"תמהוניים" מעדות אחרות. [אבל מ"ש כב' שאין להשליך מזה "על כל העדה", בוודאי זה נכון, ואין מי שאומר "שכל כהן" בעדה הפרסית אינו כהן, אלא רק לדעת שיש ביניהם שאינם כהנים, ובכמות יותר גדולה משאר עדות שיש בהם איזה תמהוני יחיד או יחידים]. וגם האיש המוחה נגד הערעור ומתעסק בזה הוא בעה"ב אחד מעדתם, שכאב לו כבוד העדה, והלך והחתים כמה רבנים מעדתו. ואע"פ שיש לדבריהם משקל כמובן, מ"מ ערעור אינו פסק הלכה אלא 'ערעור', וערעור נשאר. וגם אני קבלתי מכתבים ואימים לכתוב שהכל טעות ואין כל ערעור. [וודרשתי בזה מ"ש בגמרא קידושין מד ע"א "וצווח ריש לקיש כי כרוכיא, וליכא דאשגח ביה". למה נכתב זאת בגמרא? האם כדי לבזות את ריש לקיש ח"ו? והשבנו שבאו להודיע שההלכה לא נקבעת ע"י זעקות שבר..]. ואני, אף שאימי מהעדה הנפלאה הפרסית, אנשים יקרים ותמימים ועובדי ה', ירבו כמותם, כואב לי כבוד ההלכה יותר מכבוד העדה. ומה רע לקבל את הדבר הפשוט שכתבנו, שכהני פרס אסור להם לזלזל בכהונתם. וכ"פ גם הגרב"צ אבא שאול גופיה. וגם הגר"א בקשי לא שלל את הערעור (כפי שמשמע

¹³ תודות לרב משה בצרי שהציע לי לדבר איתו.

בדרכים) אלא רק כתב שכהן פרסי צריך להמשיך מנהגי כהונה. ובזה אמנם אין חולק. ואם הוא רוצה לעלות לתורה עליית כהן אנחנו מצידנו איננו מוחים בו. והוא מצידו צריך להשתדל בעליית כהן (שאין כאן ברכה לבטלה, כמו החשש בברכת כהנים שאמר הגרב"צ שישתדל להתפלל איפה שיש עוד כהנים). וחלילה לא יטמא עצמו בבית הקברות ולא ישא גרושה, מספק דאורייתא. רק עבור פדיון הבן אנחנו מצידנו נמליץ לחפש כהנים שלא יצא עליהם ערעור. ולמה יבואו כמה רבנים להכריח את כל ישראל להחשיב את כהני פרס ככהנים מיוחסים מבית עלי הכהן? האם אין רשות לציבור לחוש לערעור? ויש להניח הדבר כך, בלי לנקוט עמדה, במה שבמהרה בלא"ה יתגלה בביאת משיחנו, וישב מצרף וטיהר את בני לוי והיו לה' מגישי מנחה.

ואתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום, אליהו בר שלום